

Kust, sjöar, vattendrag och andra våtmarker

© Erik R. Lindström, Örnbo viltfaka 2006

Vattenmiljö förekommer i en mångfald former i vårt land: från fjällvärldens jokkar och sjöar, över skoglandets myrmarker och älvar, till de stora vattenmassorna i Sydsveriges stora sjöar och haven längs våra kuster. De viltslag som är knutna till dessa miljöer är i dessutom i många fall fåglar med tydliga flyttningsvanor. Typiska kustfåglar som alfågel, svärta och sjöorre häckar i fjällvärlden medan sädgåsen häckar i Norrlands myrmarker. Det innebär att t.ex. jakt på dem kan vara förlagd till en del av landet, medan fåglarna häckar i en helt annan del.

Det krävs speciella anpassningar för att utnyttja föda i och under vatten. Hos våra viltarter är det främst and- och måsfågel samt sälar som besitter dessa. Även några gnagare (bäver, bisam och vattensork), ett par mårddjur (utter och mink), ett par rovfåglar (fiskgjuse och havsörn) och någon ytterligare art har emellertid också anpassat sig till ett liv i anslutning till vatten. Anpassningarna berör sådant som yttre utseende, päls/fjäderdräkt, rörelsemönster och andningsfysiologi. Vattenmiljön ställer samma krav oberoende av arternas födoval. Gnagare, simänder (t.ex. gräsand och kricka) och gäss är växtätare; dykänder (t.ex. knipa, och ejder) lever av smådjur de finner på botten; måsfåglar är närmast att betrakta som allätare; medan skrakar, storskarv och övriga främst tar fisk.

Kraven på en vattentät yttre beklädnad hos djur i vattenmiljön har gjort att de hithörande däggjurens pälsverk varit eftertraktade i alla tider. Detta har också i ett par fall bidragit till arternas tillbakagång och i ett fall (bävorn) till att den utrotades.

Ett annat problem som speciellt drabbar de rovdjur och rovfåglar som hämtar sin föda i vatten är miljögifter. Dels har vi i alla tider använt vattnet som avstjälningsplats ("det man inte ser har man inget besvär av"). Dels är näringskedjorna längre i vattenmiljöer än på land. Innan sälen, uttern eller havsörnen fångar sin fisk, har denna en längre tid levt av mindre fiskar, vilka i sin tur ätit stora djurplankton, vilka baserat sitt liv på små djurplankton,

som ätit växtplankton. Topprovdjuret är således den sjätte länken i denna kedja. Landbaserade topprovdjur utgör sällan annat än sin näringskedjas tredje länk. Med miljögifter som ansamlas i näringskedjan (t.ex. fettlösliga gifter) blir belastningen på säl, utter och havsörn i motsvarande mån högre än på deras landbaserade motsvarigheter.

Ämnen som på detta sätt ställt till problem, och fortfarande gör så i delar av världen, är DDT, PCB, dioxiner och ftalater. Av speciell betydelse är den typ av ämnen som genom att störa hormonbalansen kan påverka fortplantningen hos oss själva (även vi är topprovdjur i sjöarnas och havens näringskedjor). Här i vårt land har användningen av flera dessa ämnen förbjudits eller reglerats, men de som släppts ut tidigare finns till stor del fortfarande kvar i naturen. Dessutom späs de på av import från andra delar av världen. Kemiska ämnen respekterar inga nationsgränser.

Även växtätare som simänder kan drabbas av miljögifter. I deras fall handlar det ofta om blyförgiftning på grund av att de plockat i sig hagel från sjöbotten i områden med intensiv jakt. Normalt använder växtätande fåglar småsten i muskelmagen för att få en effektivare nedbrytning av födan. De har ju inga malande tänder som sina motsvarigheter bland däggdjuren.

En mer direkt effekt av att vi använder vattenmiljön som soptipp är oljeskador. Det kan räcka med en liten oljefläck för att förstöra fjäderskrudens livsviktiga vattenavvisande och isolerande förmåga. När man sedan låter den tyngsta sjöfarten gå rakt igenom de områden i Östersjön där t.ex. alfåglarna samlas på vintern för att dyka efter blåmusslor uppstår givetvis problem.

Tillbakagången av såväl bäver och utter som havsörn och sälar har engagerat naturvården under lång tid, och man kan numera peka på många lyckade resultat. Men med ökade stammar följer nya problem. Bäverstammarnas tillväxt under 1900-talets senare del har fört med sig problem för skogs- och jordbruk med överdämda marker. Sälarnas fiskdiet har förnyat gamla konflikter med yrkesfiskarna. Även ökningen av storskarv upplevs som

ett problem härvidlag, även om det i detta fall inte rör sig om en tidigare utrotningshotad art. Gässen är inblandade i motsvarande konflikter med lantmännen eftersom de kan göra skada på ung gröda. På senare år har de sanitära olägenheterna med gäss på badplatser fått allt större uppmärksamhet. Tyvärr ser gässen kortklippta gräsmattor som dukade frukostbord, och liksom andra växtätare lämnar de kontinuerligt avföring under födosöket.